

A romantikus lázadás, a magános hősök tragikus küzdelmének tisztelete végigkíséri a Moldova írásokat – a probléma jelenléte, a realista, lehiggadt művek időszakában arra utal: az író még világképe alaposabb elemzése előtt áll.

Romantika, realizmus, groteszk, dokumentumszerűség, intellektualizmus – kategóriák csupán, amelyek arra jók, hogy a művek sokaságában segítsék az eligazodást. Értékes és vitatható művekhez kapcsolódnak. Bár Moldova még nem írta meg „a” művet, önálló írói karaktere, rangja van, amelynek alapján joggal várhatjuk az igazán értékes alkotás születését. A miniatűrökben már sokszor bizonyította ábrázoló erejét (Strazsnyiczky, a magyar apa, Cigány Mari és a többiek, a Jeszmár fivérek, Kaja és Szigecsán, A szemafor, stb.), a nagy epikai alkotásokban részeredményeknél még nem produkált többet. Ha már kialakult önálló világát szigorúbb kompozícióba fogja, valóságképét tudatosabban, határozott társadalom-filozófiai szemlélet alapján rendezzi – művészete új, még értékesebb útra léphet.

Kiss Auréli

Kozmikus meghibázás

NAPLÓRÉSZELETEK EGY KÉRDÉSKÖRHOZ KONRÁD GYÖRGY: A LÁTOGATÓ C. KÖNYVE URÜGYÉN

A gyakorlatban és lelki-szellemi áttételeiben minduntalan át kell élnünk a civilizált emberi társadalmak létfeltételeinek szoros determináltságát. Elhatározom, hogy ide vagy oda megyek, ezt vagy azt cselekszem. Meg is indulok célom felé. De csak az engedélyezett útvonalon, a társadalmi struktúra által kiszabott sebességgel és módon haladhatok; tehát nem úgy jutok oda, ahogyan elképzeltem és talán nem is oda jutok, ahová igyekeztem.

Lehangoló ismereteim a Konrád által bemutatott kérdéskörben esztendőkön át nyomasztottak, már-már abnormis méretekben. Ha élni akartam, hátam mögé kellett csapnom őket. Horror-élményekért – amilyeneket a könyv a méltatások alapján ígért – szintén nem kellett emlékeimben messzire kotorásznom: látogatásaim az Elmegyógyintézetben és más ápolókban elég borzonganivalóval szolgáltak. Nem kívántam a Konrádéival bővíteni a magam tapasztalati állagát; így érthető, hogy később olvastam el a könyvet mint fontos-sága megszabná.

Értesültem arról is, hogy a könyv tengelyében az emberség határállapotában tengődő imbecilisek, az önmaguk és mások nyűgére élő szellemi nyomorékok életben tartásának kérdése áll. Ez a kérdés annyira kirívó, hogy aligha van ép lelkiismeretű ember, aki kikerülheti, de olyan is, aki egyértelmű belső állásfoglalásra juthat benne. Részvétünk banalitásai közé tartozik, hogy kimondjuk: ezeknek a nyomorultaknak és világrajóttúkkal sújtott környezetűeknek az élete merő győtrelem, alig van hozzá fogható. Az is közismert, hogy a világszerte fönntartott idióta-telepek minden állam egészségügyi költségvetésében az egészségesekekre fordított összeg félelmes konkurrencsei. Viszont „Az életnek önértéke van... nincs érv, amely teljogosítana bárkit is arra, hogy emberéletéről – ha mégoly alacsony fokú is, döntsön: gondolataimhoz azonban kísértően hozzátapadt a különböző ember-roncs-lelakatok emléke. Mozdulatok és jeladás nélkül, kosárban, ágyon lélegző hús, erjedő, csukott tömegek, élnek, mert nincsen gyilkosuk”.

„Ne is legyen, mondom magamban türelmesen és elvakultan” – ezt már Konrád György könyvében olvasom. Markáns probléma-felvetés és elszánt válasz. Az ember hatalmas fedezetet érez mögötte. Az író illetékessége meggyőző, sorsvallató makacssága izgalmas, szóhasználatában a célratorés ingerlő. – Értelem és ösztön szövetkezik, amikor mégis Konrád György Látogatója után nyúlok és az első lapon kinyitva becsületes olvasójává szegődöm. Konrád könyvének első személyű hőse működését a törvényszéken kezdte. „Abban a valószínűtlenül jóra és rosszra, szabadra és tilosra széthasított világban, amelyben minden lélegzetvételt piros és zöld lámpák szabályoznak, abban a mindent, ami van, a legyen, ne legyen akarnak hitvilága szerint csoportosító figyelemben, mely olyan tehe-

telenül csúszik le az emberi történések vaskos kétértelműségéről, mint egy kioperált prosztatójú öregember keze a már kifizetett kurva távozó fenekéről, abban a büszke jogászi világrendben, amely az én agyamat is fűrészfogú kényszerképzetekkel zsúfolta tele, s amelyben maga az emberiség is két részre oszlik, az egyik itél, a másikat megítéli...” – Majd így folytatódik a Camus-i hangulatú pálya leírása: „Nem voltam hosszú ideig ügyész, néhány száz év börtönbüntetésnél többre nem vihettem... felsőbb döntésre abbahagytam az élők felett az ítélkezést, s hivatali előmenetelem a tárgyalóteremből a fegyháztetejébe ivelt... börtönről börtönré két tekintélyes rendszámú fekete gépkocsi hordozott egy hallgatag és részeges különítmény vezéréként... kapargáltunk szerszámainkkal, pereat mundus, cáoltuk meg némely halotti bizonylatot, barátságatlanul tudokozódva az aláírók holléte felől, s kellő igazságot szolgáltatunk a méltatlanul, vagyis időnk föld alá kapart jogalanyoknak, cinkosság nélkül az élők, és talán szaglószerünk lázongása miatt részvét nélkül a holtak iránt, szolgáltatva a korrekt hivatali tisztogatást... mind vonakodóbb szövetségben a jogrend csak igent és nemet értő kettes számrendszerével...”

Később, mint a gyámhatóság hivatalnokai, megnyugtató elintézését sose nyelő aktái piramisán egyensúlyoz. Esztendőközön át fogadja, meghallgatja és elvonulni látja a panaszosok menetoszlopát. A kallódás periferiáin tengődő jogalanyok egyetlen individuális fényűzése, hogy elmondhatják önmagukat. Ha nem szünetelne a félfogadás, vasárnap is panaszkodni zárandokolnának. Olyan egzisztenciák gyülekező helye ez a hivatal, akik „cukorkát és feleséget mindig a maradékból választanak, akik minden hulló köpésnek, égő cigerettavégnek, almacsutkának alásétálnak, akiknek mindig egy előző arc eldeklődik a horglyéte felől... akik abban sem lehetnek biztosak, hogy anyjuk másnap megismeri őket, akik végül is azért nem írják meg azt a bizonyos levelet, mert nem tudták eldönteni: hogyan szólítsák meg a címzettet... és törvénybe iktatják semmisségük tapasztalata fölött a letartóztatathatatlanságát... az ügyfél mozgási szabadsága az átlagosnál is kisebb, indulatai szervezetenek, surlódnak, olykor karaboloznak. Ilyenkor csődület támad körülötte, s színre lép a hatóság, hogy a forgalomban rendjét biztosítsa. Kiskorú gyermekeinek, valamint az államérek védelmére fólhatalmazva az a dolgom, hogy összebékítsem körülményeivel, s hivatalból ellenezzem hajlandóságát a szenvedésre: teszem, amiro a törvény és tapogatózó ítéletem följososít, s megbabonázva nézem, milyen ronccsa, semmivé zúzódik, ahogy a rend lecsap rá”.

A gyámügyi főelőadó – Gottfried Benn meghatározásával – kozmikus megbízatással tágitja hivatalát. Az árvánk apát, az özvegynek férjet szerez, ingyen ebédt, segélyt utaltat az éhezőknek, gyerekeket kell „ellopnia” karhatalmi segédlettel, hogy állami gondozásba helyezhesse őket. Mozgáskörlete, segítési bázisa korlátozott. Kevés az ápoló, elfekvő kórház, beköltözhető lakás. „Irgalom-boltjában” nagy leleménnyel „boltoskodik,” egész habitusát, a magánemberit is beveti. Mestersége majdnem életveszélyes, testi és lelki épességét veszélyeztető. A nagyvárosi vegetatív lét legalján tengődő erkölcsi hullák, gyilkosok, szexuális aberráltak, gyakorló prostituáltak, iszákosok, nagy és kiskorú bűnözők, félállati tudatszintű kreaturák, embertenyészetek bűzében kell közlekednie.

Meddig képes elkülönülni, integritását őrzendő? Meddig van belső erő tartaléka? Hogyan szerzi meg a gyakorlatot a rázúduló szenvedés-özön elviselésére? Ez a könyv egyik ábrázolási szférája, egyben önnön tartalmának továbbadására teremtett kifejezési forma. A főhős személyiségét mindig szerényebbé és fogékonyabbá gyulalják a tehetetlenség ellen folytatott küzdelmei, beavatkozásai sikerei vagy kudarcai. De minden reggel újrakezdi. A panaszosok változnak, a panaszok nem. Befordul ugyanazokba az utcákba, bormérésekbe, csatornaszagú sikátorokba, ahogyan eddig is. Ismeri a jelzőtáblákat, amelyek szabályozzák az agyén kiterjedési lehetőségeit, útjának célját és a megközelítés módjait; ezek a kormányzási rendszertől függetlenül, bármely ipari civilizációban tudomásulvételre kényeszerítenek.

A Bandula-házaspár – néhai számtanácsos és neje – öngyilkos lett a háborút követő időszakban teljessé váló tájékozódási képtelensége következményeként, itthagyták ötesztendő idióta ivadékokat, életük csodájának e riasztó dokumentumát. Az író végigvezet a Bandula-házaspár tudatszintjének lesüllyedésén, amit a hülye gyerekükkel való szimbiózis indukált. Ezt a folyamatot mint sajátját éli és élteti át, egy második írói dimenzióként.

Ezután következik a harmadik ábrázolási szféra, amikor elképzeli és képzelte, hogy ő maga is kihátrált a rendezett létformából, a civilizált kötelmek biztonságot garantáló övezetéből, odahagyta családját, hivatalát és végérvényesen oltalmába fogadta a magatudat-

lan ötéves kreaturát, önmagát kioltva; az ürülékszagú szobában, a halott szülők sodronyán és limlomjai között zabáltatja, vakarja, súrolja a kis emberállatot, kiszakítva és fölmentve magát a civilizált ember életformájából és teherviselése alól. Mintha átlendülne a gondolatlan szellemi elnyújtózás és a transzcendens fél-megsemmisülés érzelmi küszöbére, mintha valamifajta okkult közegbe, újraélve a halott apa szenvedés-misztériumát, a dosz-tojveszkiji derengés állapotában, amelyben a fajfenntartó ösztön is az emlékezet lomtárába szorult; az önmegvalósítás és a helytállás más princípiumai érvényesek.

Konrád György műve az emberi magatartások perében nem a pesszimizmust prolongálta, mint egyes recenzensei feltételezik. A pesszimizmus profétájává kisebb erőfeszítéssel és élményfedezettel is föltornászhatta volna magát. Elég, ha kollokvialisabban, igénytelenebb stílárú apparátussal közvetíti látomás-értékű tapasztalatait. A nyomornak és az iszonynak ez a katalógus-költészete nem morbid irodalmiság; az ábrázolás fegyelme és koncentrátsága nem a kontrasztal hatást keltő impassibilité szándékossága. Konrád nem „áll kívül” megírt anyagán; a szenvedés inférnóiról ennyi mozzanatot csak az tud tömöríteni keményre döngölt mondataiba, aki nem takarékoskodik önmagával, aki hajlandó odanézni, kíváncsiságával és iktózáásával vezekelni, egyenlíteni, aki hajlandó belefúródni a pokolba, hogy hírt adjon, és minél hitelesebben megmutasson a társadalom felszámolhatatlan szociális terheiből olyat is, amire nincs megoldás és recept, legfőljebb utópiákról elmélkedhetünk. . .

Konrád György hisz a személyiség kikezdetetlen cselekvésösztönében, nekimegy a reménytelenségnek is, mindvégig látatva vagy sugalmazva a „szeretet egymás mellé fúrt alagútjait”. Ez a hit nem vallásos, hanem a vitális biztonság jegyeit viseli. Könyve nem kínál lehetőséget a vegytiszta műfaji besorolásra. Értekező próza és epika, lélektan és szociológia, kortörténet és dokumentum-esszé keveréke, de az elfoglaltság elragadott olvasó egyetlen hosszú versmondattal is érezheti – a latinítás jegyében. Mértéktartó, de mégis nagyívű pátosza több műfajkategóriába-sorolást megbír. Külföldi megfelelőiről tudunk, de hazánkban utat kapart. Mintha ujjaalakította volna a tisztánlátás és ábrázolás feltételeit is. Az ábrázolás egyúttal értelmezi is a kiválasztott csoportok, emberanyag és közérzet-lecsapódások társadalmi súlyát – miközben a gyámhivatalnok reflexiói költői megformálást kapnak.

Konrád György az epikus és tanulmányíró felkészültségével és áhítatos szigorával tudósít egy mai minőségi szellemi ember világgképéről, átlényegülési és önmagára kiszabott morális készenlétéről, közjogi tudnivalókról, és közvetett, rendszerint utalós formában, történelmünk utolsó harminc esztendejének néhány elhazudhatatlan tényezőjéről – mindig a konvenciótlanóság szintjén. (Magvető)

Soiymes Ida

Csoóri Sándor: Faltól falig

A teremtő nyelv c. írásában egy erdélyi asszony szavait idézi: „Akkora bánatra jutottam, hogy faltól falig sirtam. . .” A kifejezés különleges ereje megragadta Csoórit: „Faltól falig sírni? – kérdi, majd így folytatja: idézett mondatában a falak nem pusztán a látható falak, nemcsak egy parasztszoba falai. Egyúttal láthatatlanok is: a bezártság, a tehetetlenség ütközoí.” E láthatatlan falak elleni küzdelem fogja egységbe Csoóri rendkívül szerteágazó tematikájú írásait, melyek legjellemzőbb tulajdonságának a teljesség igényét tartom.

Természetesen ez a teljességre való törekvés nem a látszólag ötletszerűen fölmerülő témák kimerítő tárgyalásában és megoldásában jelentkezik, Csoóri nem a válaszadás teijességére törekszik – hiszen tudja, hogy ez nem lehetséges – hanem a kérdésés, a probléma-főlvetés teljességére. „Jól kérdezni. . . azt (jelenti), hogy megelőzzük a rossz választakat.” – írja. S valóban: a kötet minden írása kérdez vagy kérdésre ösztönöz, nagyfokú szellemi aktivitásra készítet.

Reménytelen vállalkozás lenne, ha Csoóri munkáinak műfaji meghatározásával kísérleteznénk. Néhány recenzió, képzőművészeti kritika és úti jegyzet csak az, ami nem okozna